

Kültürel Miras ve Tarımsal Peyzajın İzleri: Bozburun Yarımadası'nın Antik Terasları ve Pres Taşları

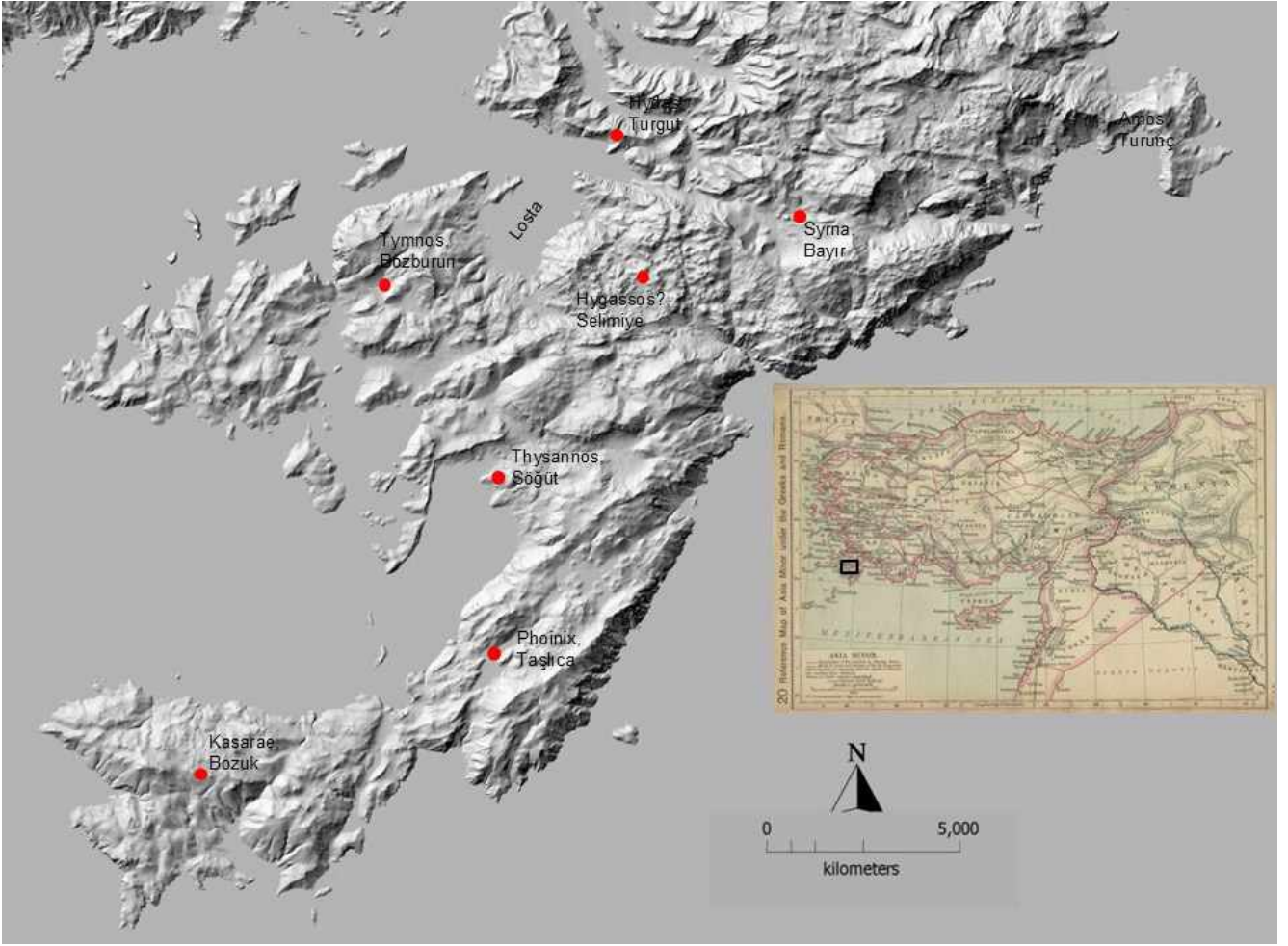
Bozburun Yarımadası'nın kayalık yamaçlarında binlerce yıllık teraslar ve pres taşları, antik Karya halklarının zeytinyağı ve şarap üretimine dayalı yaşam biçimini bugüne taşıyor.

E. Deniz Oğuz-Kırca
Mersin Üniversitesi Rektörlüğü, Mersin
Volkan Demirciler
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Arkeoloji Bölümü, Çanakkale

Girift Bir Coğrafyada Binlerce Yıllık Emek

Muğla'nın güneybatı ucunda, Ege ile Akdeniz'in kucaklaştığı noktada uzanan Bozburun Yarımadası (Şekil.1), ilk bakışta sarp kayalıkları ve seyrek bitki örtüsüyle insana pek de varıl görünmeyen bir coğrafyadır. Oysa bu görünüşün ardında, antik dönemde "Karya Khersonesos" ya da "Rodos Peraia'sı" olarak anılan geniş bir kırsal dünyanın izleri saklıdır. M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren köy dengi küçük ölçekli yerleşimlerin (kome ve demos) bir araya gelmesiyle oluşan federatif bir yapı burada şekillenmiş, M.Ö. 3. yüzyılın başlarından itibaren de Yarımada, Rodos'un siyasi idaresi altına girmiştir [1-4]. Hellenistik ve Roma dönemlerinde bölge, yoğun bir tarımsal üretim alanına dönüşmüş; yerleşim düzeni de bu çetin topoğrafyanın kıvrımlarına göre biçimlenmiştir [5].

2009-2012 ve 2021-2025 yılları arasında (ve halen) Bozburun Yarımadası'nda sürdürülen arkeolojik yüzey araştırmalarında, antik yerleşim ve tarımsal düzenin en somut kanıtları olan teraslar

Şekil 1: Bozburun Yarımadası ve ana yerleşimler.

ve pres taşları (ve işlik düzenekleri) belgelenmiştir. Bu çalışmada, Yarımada genelinde tespit edilen teras sistemleri ile pres taşları arasındaki mekânsal, işlevsel ve tipolojik ilişkiler, jeoarkeolojik bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Kırık Bir Arazide Şekillenen Yaşam

Bozburun Yarımadası, jeolojik ve topografik açıdan oldukça değişken bir yapıya sahiptir. Arazisi genel olarak kırıklı ve engebeli olup yer yer 70°'ye varan eğimlere sahip teraslama da görülebilmektedir. Düzlük alanlar yalnızca birkaç büyük depresyonla sınırlıdır ve bu sınırlı düzlükler tarım açısından özel bir önem taşır. Yarımada'ya boydan boya kesen ana fay hattı ile Taşlıca fayı gibi ikincil kırıklar, bölgenin tektonik tarihini yansıtırken mevsimsel ve kıt su kaynakları -özellikle güneyde daha da kısıtlı hale gelerek- tarımsal yerleşimi doğrudan etkilemiştir [6, 7].

Toprak örtüsü büyük ölçüde kırmızımsı terra rosa niteliğindedir; ancak aşırı otlatma ve yoğun

teraslama gibi insan kaynaklı etkenler, zamanla belirgin bir toprak kaybına (degradasyona) yol açmıştır. Kıyasal çöküntü alanlarında rüzgâr erozyonu daha baskındır. Bitki örtüsü kuzeyde kızılçam, pınal ve kermes meşesi toplulukları ile temsil edilirken orta ve güney kesimlerde seyrek maki formasyonları egemendir. Arazi kısıtı ve zorlu doğal koşullar, antik dönem çiftçilerini yamaçları teraslamak suretiyle toprağı ve suyu denetim altına almaya yöneltmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın temel amacı, Yarımada genelinde yaygın biçimde görülen tarım teraslarını ve pres taşlarını [8, 9] sistematik olarak belgelemek, aralarındaki mekânsal ve işlevsel bağlantıları ortaya koymaktır. Akdeniz tipi teras sistemlerine ilişkin geleneksel sınıflandırmalar genellikle basamaklı, örgülü ve cep teraslarını içeren kanonik formlara dayanır [10]. Ancak bu çalışmada, Bozburun özelinde gözlemlenen çeşitlilik, jeolojik zemin farklılıkları temel alınarak yeniden sınıflandırılmış

ve saha gözlemleriyle desteklenmiştir.

Araştırma, Bozburun Mahallesi'nin (Tymnos) doğusundan batısına ve Bayır (Syrna), Selimiye/Kızılköy (Hygassos?), Söğüt (Thyssannos), Taşlıca (Phoinix) ve Bozuk (Kasarae) gibi alt bölgelere kadar uzanan geniş bir alanda (Res.1); Ulusuluk-Yassıbalık, Osmaniye-Kızılköy-Bayır, Akyüz, Erler, Yancağız-Yokuşbaşı, Zeytinarası-Çamçalık, Bağıcı-Alıççık, Kaledağ, Kızılcaalan-Mazıkısığı, Gökçalça-Somakkaya, Hisarüstü ve Tola-Karama gibi onlarca noktada yürütülen yüzey taramalarına dayanmaktadır.

Üç Farklı Teras, Tek Bir Strateji

Yarımada'nın kireçtaşı ağırlıklı arazisi üzerinde şekillenen teraslar, saha gözlemlerine dayanarak üç ana tipe ayrılmıştır [11]. Bu sınıflandırmanın temelinde, terasın hangi kayaç birimi üzerine inşa edildiği yatmaktadır (Şekil 2-4):

- Tip 1: Kireçtaşı sınırına kadar, kumtaşı veya kıltaşı gibi (kolüvyal ve talus sürüklenmeler sonucunda) kırıntılı (klastik) birimler üzerinde açılan teraslar.
- Tip 2: İki kireçtaşı bloğu arasında sıkışmış kırıntılı birimler üzerinde oluşturulan teraslar.

- Tip 3: Doğrudan kireçtaşı birimleri üzerine oyularak ya da örülerek yapılan teraslar.

Bu üç tipin coğrafi dağılımı rastgele değildir. Kızılköy ve Bayır'ın alt yörelerinde, yer yer Söğüt'te ve Taşlıca'da (özellikle Gökçalça-Somakkaya arasındaki çanak formu topoğrafyalarda) kireçtaşı üzerindeki teraslar yoğun biçimde izlenmektedir. Düşük topoğrafyalı kireçtaşı araziler Taşlıca'da Kaledağ kuzeyi, Kızılcaalan-Mazıkısığı çevresi, Bozburun'da Ulusuluk-Yassıbalık, Söğüt'te Zeytinarası-Çamçalık- ile iki kireçtaşı arasındaki kırıntılılar üzerinde açılan teraslar (Bozburun'da Kuştepe-Örteren) özellikle bağcılık amacıyla şekillendirilmiş görünmektedir.

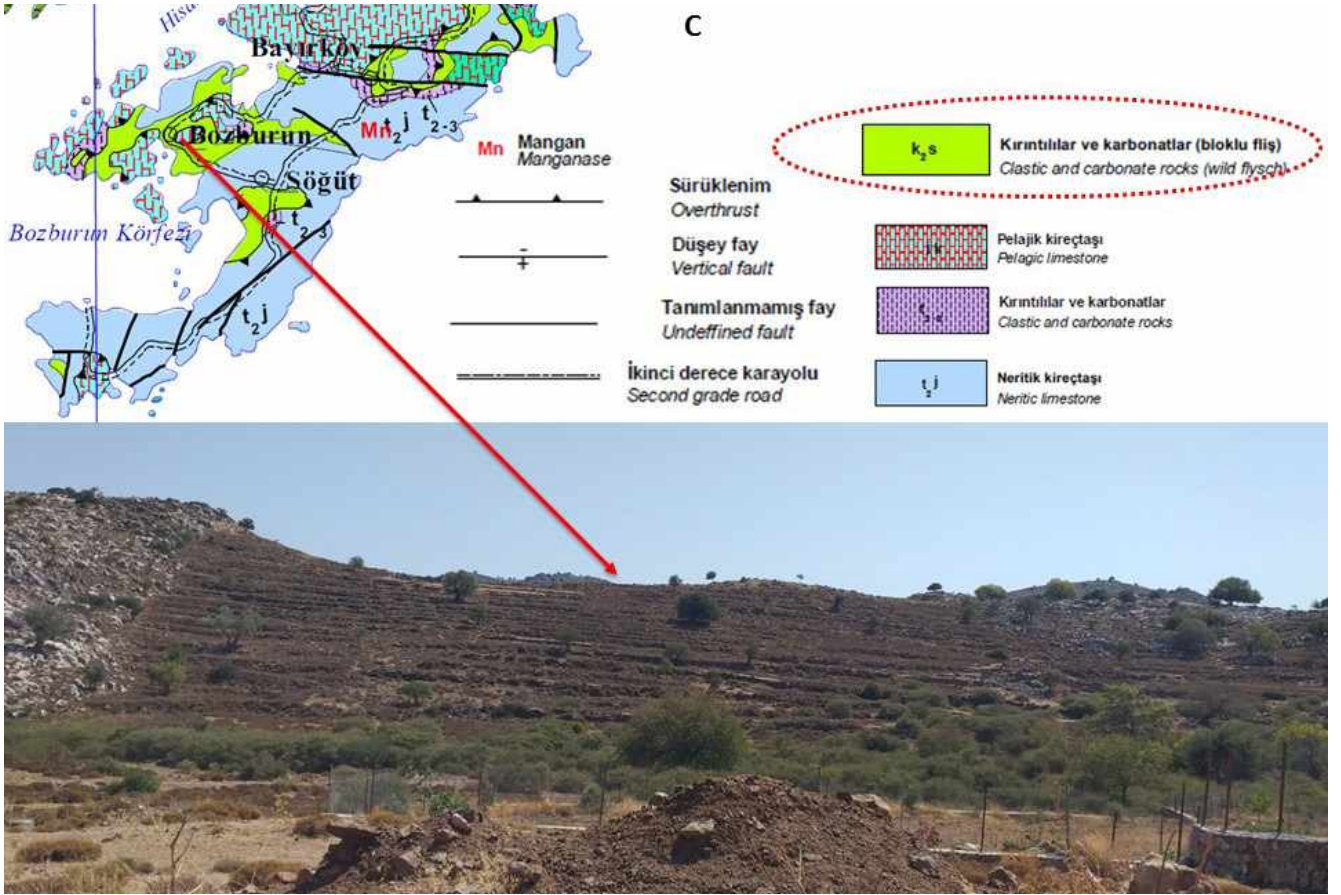
Eğim Neyi Belirler: Bağ mı, Zeytinlik mi?

Terasların geometrisi, esasında antik çiftçinin araziyi nasıl "okuduğunun" bir yansımasıdır. Düşük eğimli teraslarda üzüm ve tahıl tarımının, daha sarp arazilerde ise zeytin yetiştiriciliğinin egemen olduğu anlaşılmaktadır [5]. Bu durum, bitki türlerinin kök yapısı ve su ihtiyacıyla doğrudan ilişkilidir: zeytin ağaçları sarp ve sıg topraklı yamaçlarda dahi tutunabilirken bağcılık nispeten daha yumuşak eğimleri ve derin toprağı tercih eder [8, 12, 13] (Şekil 13).

Şekil 2: Tip 1 teras sistemi örneği, Bozburun (doğu).

Şekil 3: Tip 2 teras sistemi örneği, Kuştepe-Bozburun'un Marmaris-L6 Paftası Jeoloji Haritası'ndaki [6] konumu.

Şekil 4: Tip 3 teras sistemi örnekleri, Yokuşbaşı GD-Bayır (üstte); Gökçalça-Somakkaya çevresi-Taşlıca.

Şekil 5: Taşlıca'nın kuzeyinde düşük eğimli antik bağ teras örnekleri.

Kayadan Oyulan Zeytinyağı ve Şarap Atölyeleri

Yarımada genelinde, adalar grubu dahil olmak üzere, pres taşlarının orijinal konumlarına en yakın hâllerıyla bulunduğu yerler büyük ölçüde saf kireçtaşı birimleri üzerinde [14], kuzey mahallelerde yoğunlaşmaktadır. Saha verileri [15], bu preslerin teraslarla kurduğu mekânsal korelasyonu açıkça ortaya koymaktadır. Tek kanallı, nispeten basit pres yataklarından çok kanallı ve daha sofistike düzeneklere kadar geniş bir teknik yelpaze gözlemlenmiştir; Bayır'da Yokuşbaşı ve Bozuk'ta Hisarüstü bu çeşitliliğin somut örnekleridir (Şekil 6-7).

Preslerin ölçüleri ve inşaa tekniği, üretimin belirli bir standarda ve geleneğe bağlı olarak yürütüldüğünü göstermektedir [9,11]. Akıtma kanalları ortalama 2-3 cm genişliğinde olan dü-

zenekler zeytinyağı üretimine yönelik iken şarap üretimi amacıyla yapılmış olanların ebatları daha değişkendir (Şekil 8). Orta ve kuzey kesimlerde, Selimiye, Bayır ve Osmaniye gibi noktalarda belgelenen işliklerde yaklaşık 120 cm yarıçaplı ezme platformları ve ikiz "fulcrum" düzenekleri (Şekil 9) dikkat çekicidir; bu yapılar belirli bir teknik disiplinle inşa edilmiştir [11].

Söğüt'te Bağıcı-Alıççık ile Bozuk'ta Tola-Karamaka dolaylarında kaydedilen yeni örnekler, ezme düzenekleriyle bütünde korunmuş ve gevşek malzeme üzerinde açılmış teraslarda tespit edilmiş olması bakımından ayrıca önemlidir (Şekil 10).

Teras, Pres ve Kale: Kırsalın Üçlü Örüntüsü

"Teras-çiftlik-kale" ilişkisi bağlamında geliştirilen yeni tipolojiler [11], kırsal yerleşim ünitelerinin

Şekil 6: Erken Dönem, basit veya multi kanallı ve fulcrumlu örnekler- Taşlıca, Bayır, Söğüt.

Şekil 7: İşlik düzeneğinin olası doliuma ulaştığı nokta, Hisarüstü, Bozuk

Şekil 8: Pres taşı akıtma kanalı detayı, Bozburun.

Şekil 9: Ezme platformları, pres yatakları ve ikiz fulcrum düzenek örnekleri- Osmaniye-Selimiye-Taşlıca-Bozuk.

Şekil 10: İşlik düzeneğinin olası doliuma ulaştığı nokta, Hisarüstü, Bozok

-Taşlıca'da Memelin, Söğüt-Bahçeli'de Korsan Kale (Şekil 11), Selimiye'de Erler örnekleri gibi ya doğrudan tarım alanlarının merkezine ya da stratejik gözetleme noktalarına konumlandığını göstermektedir. Bu durum, antik çiftçi topluluklarının üretimi genellikle iç içe düşündüğünün bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Marjinal Bir Coğrafyadan Verimli Bir Tarım Laboratuvarına

Bozburun Yarımadası'ndaki teraslar ve pres taşları, ilk bakışta elverişsiz görünen kırık ve sarp bir coğrafyanın nasıl verimli bir tarımsal düzene dönüştürüldüğünü gösteren somut kültürel miras unsurlarıdır. Bu iki yapı grubu arasındaki güçlü fonksiyonel bağ, antik Peraia ekonomisinin sürdürülebilirliğini açıklayan temel jeoarkeolojik veriyi oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular, antik dönem toplumlarının tarımsal bilgi birikiminin ve arazi organizasyon becerisinin oldukça yetkin bir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

- Geleneksel teras ve pres sistemlerinin korunması, bölgenin agro-kültürel mirasının sürekliliği açısından kritik önemdedir (Şekil 12).

- Detaylı jeoarkeolojik analizlerin (kayaç, toprak ve su kaynağı ilişkileri başta olmak üzere) sürdürülmesi gerekmektedir.

- Restorasyon ve belgeleme projeleri hızlandırılmalı, saha verileri sayısal ortamda arşivlenmelidir.

- Yerel toplulukların bu mirasın değeri konusunda bilinçlendirilmesi, korumanın sürdürülebilirliği için gereklidir.

Kaynakça

- [1] Pseudo-Skylaks. Periplous (çev. Arslan, M.). Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi (Mediterranean Journal of Humanities) 2, 239-257, 2012.
- [2] Strabon. Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII-XIII-XIV (çev. Pekman, A.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005
- [3] Fraser P. M. ve Bean G. E. The Rhodian Pera-

Öneriler ve Gelecek Çalışmalar

Şekil 11: Korsan Kale ve çevresindeki teraslı arazi, Söğüt.

Şekil 12: Korsan Kale ve çevresindeki teraslı arazi, Söğüt.

- ea and Islands. Oxford University Press, London, 70, 1954.
- [4] Hornblower S. Mausolus. Clarendon Press, Oxford, 55-57, 63-65, 1982.
- [5] Demirciler V., Oğuz-Kırca E. D., Toprak G. M. V., Karahan Z. ve Kılıç Ç. Bozburun Yarımadası'nda Erken Demirçağı'ndan Geç Antikite'ye Yerleşim Sistemleri ve Tarımsal Organizasyonlar: Arkeolojik Yüzey Araştırması 2021 Yılı Çalışmaları. Araştırma Sonuçları Toplantısı (AST) 38(3), 455-476, 2023.
- [6] Şenel M. ve Bilgin, Z. R. Marmaris-L6 Paftası Jeoloji Haritası. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA), Ankara, 1997.
- [7] Oğuz-Kırca E. bD. Restructuring the Settlement Pattern of a Peraean Deme Through Photogrammetry and GIS: The Case of Phoenix (Bozburun Peninsula, Turkey). Mediterranean Archaeology and Archaeometry 14(2), 281-313, 2014.
- [8] Columella, L. J. M. De Re Rustica (On Agriculture), Volume II: Books 5-9 (çev. Forster, E.S. ve Heffner, E.H.). Loeb Classical Library 407, Harvard University Press, Cambridge, MA., 1954.
- [9] Cato. On Farming (çev. Dalby, A.). Prospect Books, Totnes, 1998.
- [10] Rackham O. ve Moody A. Terraces. İçinde: Wells, B. (ed.), Agriculture in Ancient Greece: Proceedings of the Seventh International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 16-17 May 1990. Paul Åströms Förlag, Stockholm, 123-130, 1992.
- [11] Demirciler V., Oğuz-Kırca E. D., Sarı Ö. ve Bakan C. Bozburun Yarımadası'nda Erken Demirçağı'ndan Geç Antikite'ye Yerleşim Sistemleri ve Tarımsal Organizasyonlar: Arkeolojik Yüzey Araştırması 2022 Yılı Çalışmaları. Araştırma Sonuçları Toplantısı (AST) 39(3), 483-502, 2024.
- [12] Vergilius. Georgica (çev. Eyüboğlu, İ.Z.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- [13] Tuğaç M. G. ve Sefer F. Türkiye'de Zeytin (*Olea europaea* L.) Üretimine Uygun Alanların Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Tabanlı Çoklu Kriter Analizi ile Belirlenmesi. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 58(1), 97-113, 2021.
- [14] Foxhall L. Olive Cultivation in Ancient Greece: Seeking the Ancient Economy. Oxford University Press, Oxford, 134-135, 2007.
- [15] Oğuz-Kırca, E. D. ve Demirciler, V., Antik

Dünyada Kırsal Ekonomi: Karya Kersoneso-su'ndan Yeni Kanıtlar. Anadolu (Anatolia) 41, 51-76, 2015.